

■ **Burány Nándor**

Egy nyilasról

Előrebocsátom, nem elírás a cím, az eszem sem ment el teljesen, tehát észnél vagyok, s a neonáci mozgalmakat, csoportosulásokat sincs szándékomban támogatni, amikor megemlékezek egy újvidéki nyilas emberről, illetve viselkedéséről az 1942-es januári véres razzia idején.

Személyesen nem ismertem ezt az embert, nem tudhatom, hogy került a nyilasok közé, mi mindent csinált Újvidéken a háború idején, a német megszállás meg a nyilas hatalomátvétel után. Rengeteget olvashattunk arról a leírhatatlan sok embertelenségről, amiket a nyilasok mindenekelőtt a zsidókkal szemben elkövettek, ezek elfogadott, figyelmeztető történelmi tények, a minősítéseket is elkönyvelte a történelem, s eszembe sincs, hogy ezeket revideáljam.

A nyilas embert, akiről írni akarok, nem láttam soha életemben, hetvenedik évem felé jártam, amikor egyáltalán hallottam róla. Nincs, nem is lehet hát semmi olyan személyes kapcsolat, rokonszenv, amely arra ösztönözne, hogy megpróbáljak kiigazítani, jóvátenni valami, a nyilasokkal szemben elkövetett igazságtalanságot. Erről szó sincs. Egy történetet próbálok meg elmondani, amit eléggé szokatlannak tartok, ami – mikor elmesélték – mély nyomot hagyott bennem, s ami hozzásegített noha kissé késve – mért menekülnénk az önróniától? – „törékeny, sok sebtől vérző” szellemi integritásom gyermekbetegségeinek súlyosabb következmények nélküli kinövéséhez.

Valamikor december végén estefelé apósomékhöz látogattunk. Egy üveg vörösborot vittünk a nyolcvanadik születésnapjára. Franjo dalmát volt, imádta a tengert, s a háború utáni ínséges időkben is minden nyáron leutazott gyerekeivel a tengerre, s szülőfalujában, a Biograddal szembeni sziklás szigeten élő rokonoknál töltöttek két-három hetet.

Feleségem sokat mesélt a kalandos utazásokról, tőle hallottam azt is, hogy Franjo apja hadihajón szolgált az első világháborúban, s mikor hajójukat kilőtték, ő meg egy bajtársa egy deszkába kapaszkodva lebegett a tenger hullámaiban, míg ki nem mentették őket. A bajtárs később felépült, az ő

szervezete azonban nem tudott megbirkózni a hideg vízben való hosszú tartózkodás okozta betegséggel.

Nagy volt a szegénység azokban az évtizedekben a dalmát szigeteken (is), rengetegen kivándoroltak Ausztráliába meg az új világba. Akadtak a politikusok között, akik megpróbálták a szegénységen segíteni. Tette ezt az egyik úgy, hogy összeszedett egy szerelvényre való gyereket, fölpakolta őket a vonatra, s elhozta a gazdag Bácskába. Ezek között volt Franjo is. Újvidéken kirakták őket, valamelyik iparosmesterhez kerültek, hogy ennek műhelyében szakmát tanulva majd munkával keressék meg a megélhetéshez szükséges pénzt.

Franjo öregkorában is áldotta annak az öntömesternek a nevét, aki beavatva a szakma titkaiba, kenyeret adott a kezébe.

Mikor a családba kerültem, régen túljutottam már a fiatalság évein, ahogy mondják, benőhetett már a fejem lágya, voltak azonban dolgok, amelyek minden racionális érvelés ellenére sem hagytak nyugton. Egyik ilyen volt a 42-es razzia. A magyar csendőrség, honvédség meg más fegyveresek olyan szörnyű öldöklést rendeztek a város szerb és zsidó lakossága körében, hogy súlyosságának jellemzésére nem találunk szót, s amelyről a szerbek évtizedek után is csak a határtalan gyűlölet hangján tudnak beszélni. Ha semmi közöm nem volt is a razziához, ha maradéktalanul elítélem is az ott elkövetett szörnyű embertelenségeket, mégsem tudok teljesen nyugodt lenni, bujkál bennem valami irracionális büntudat, megmagyarázhatatlan félelem, irtózok a gondolattól, hogy egy délszláv társaságban valaki a gyászolók közül habzó szájjal kezd beszélni jelenlétemben a magyar honvédek gaztetteiről, az ártatlanok ezreinek lemészárlásáról, s nekem védtelenül kell eltűnnöm a támadást... Többször találgattam magamban azt is, mit gondolhat minderről az apósom meg a felesége, akik az ellenállási mozgalommal is kapcsolatban álltak, de akiknek – feleségem erről többször biztosított – semmilyen nemzeti előítéletük nem volt, s ezt irántam tanúsított viszonyukból magam is éreztem.

Nem volt hát semmi bajom, de mintha ez se lenne jó, s keresnék magamnak, többször meg akartam kérdezni, hogy éltek ők át a razzia napjait, végül mindig meggondoltam magam, attól tartva, hátha mondanak valami olyat, amivel akaratlanul megzavarják a kölcsönös megértésen, megbecsülésen alapuló békénket. Talán a bor tette, talán... Nincs rá magyarázat, nem is fontos, de miután a második üveg vöröset is fölbontotta az öreg, kimondtam a kérdést: – Hogy éltek át a véres napokat?

Mintha levegőben lógott volna már a kérdés, nem okozott meglepetést, Franjo alig észrevehetően elmosolyodott a nem létező bajusza alatt, kortyolt egyet borából, aztán hátradőlt a rekamién, s a gyűlölet leghalványabb jele nélkül mesélt, egyszerűen úgy, mintha nem is velük történtek volna meg azok a szörnyűségek. Szülők mondanak így mesét gyerekeiknek.

– Itt a másik utcában laktunk akkor, az udvarban körül több lakás. Az udvar végében lakott egy nyilas. Alighanem bútorgyára vagy bútorüzlete volt. A kislányunk – nézett a feleségemre – kétéves volt akkor, aranyos kis

szösz, ahányszor ő végigment az udvaron, s a gyerekek kint játszottak, mindig megsimogatta a haját, nagyon szerette a kicsit. Hát ő szolt akkor este, hogy másnap reggel majd jönnek a honvédek meg a csendőrök, fegyvert keresnek meg partizánokat, de mi csak legyünk nyugodtak, ő majd garantál mindenkiért, itt csak tisztességes emberek élnek, nem lesz senkinek semmi baja, megmutatunk mindent, amit kérnek, s aztán mennek tovább. Így is történt. Jöttek, legelőbb ő beszélt velük. Benéztek a szekrénybe, az ágy alá, igazoltattak bennünket, aztán mentek.

– Ennyiből állt? – néztem rá hitetlenkedve, várva a folytatást, azokat a jeleneteket, amelyek alapján tulajdonképpen megítélik történelmünknek ezt a borzalmas eseményét. Ha a razzia valóban úgy zajlott volna le, ahogy Franjo elmesélte – noha ő a szintiszta igazat mondta –, nem következtek volna be azok a mérhetetlen nagy károk, amelyek ezreket borítottak gyászba az itt élő népek közül. Franjo is érezhette, hogy amit mondott, az a kép nem egyezik azzal, amit én addig a razziáról hallottam, hát kis gondolkodás után fontosnak tartotta még hozzátenni: – Később, mikor kinéztem az utcára, akkor láttam már, arra messzebb halottak feküdtek az úttesten, aztán mikor jöttek a kocsik, s fölrakták őket, csorgott végig a vér...

Így volt akkor a környéken, de ők, az ő udvaruk megúsza (ott úgy zajlott le a razzia, ahogy elrendelői talán elképzelték). Ezt pedig mindenekelőtt vagy kizárólag annak a nyilas embernek köszönhatték, aki talán kabátja hajtókáján hordta a nyilaskeresztes jelvényt, de ez nem gátolta meg abban, hogy naponta szeretettel simogassa meg az udvaron játszadozó szláv kislány szösz fejét, s a sorsdöntő pillanatban ne pártja gyűlöletet szító parancsára, hanem a krónikusan szeretetre szomjas emberi szív halk sugallatára hallgasson. Éppen amikor ez legnehezebb volt, de amikor a legnagyobb szükség is volt erre. Hőstett volt, nagy hőstett. Több mint hatvan év után is megemelem kalapom előtte, a nyilas ember magatartása előtt. Nemcsak tudta, mit kell tenni, merte is. Tudom, helytállásával nem volt egyedül, de hogy bajtársai közül sokan képesek lettek volna az övéhez hasonló emberi magatartásra, azt nem állíthatjuk.

Mikor Franjo elmesélte razziaélményét, úgy tényszerűen, indulatok és kommentárok nélkül, akkor még nem gondoltam erre, de ma is hálás vagyok neki, hogy megajándékozott ezzel az élménnyel, nélküle nem tudtam volna megszabadulni az elviselhetetlenül nehéz terhektől. Ennek köszönhetem, hogy sikerült, részben legalábbis.

Nem sokkal azután, hogy a történetet az apósomtól hallottam, beszélgettem volt feleségével is, aki ekkor már mint elvált öregasszony az idősek otthonában élt. Említettem neki, hogy mesélte el Franjo a razzia napjait. Jót mosolygott rajta, s csak egy pillanatra lepődött meg a kérdésem is, hogy és mi lett aztán, '44 végén a nyilassal. „Látod, akkor szólhattunk volna” – emelte föl a tekintetét, de nyomban legyintett is rá: „Ki tudja, mit, milyen disznóságokat csinált az aztán még...”

Ki tudja...